

ASPECTE ALE TEORIEI JUDECĂȚII LA ARISTOTEL

ȘERBAN N. NICOLAU

Expresia lingvistică a unei judecăți este o anumită propoziție sau un anumit enunț, care reprezintă semnul oral sau scris al acestei judecăți (*enunciatio est signum iudicii orale vel scriptum*)¹. Deși propoziția este identificată de multe ori în mod greșit cu judecata², tot așa cum cuvântul este greșit identificat cu noțiunea³, propoziția nu face obiectul logicii clasico-tradiționale decât în măsura în care, prin intermediul ei, se constituie și se exprimă judecata, după cum nici cuvântul nu este obiectul logicii clasico-tradiționale decât în măsura în care este semnul unei noțiuni. Într-adevăr, după cum nu orice cuvânt este semnul unei noțiuni, tot așa nu orice propoziție este semnul unei judecăți, ci numai aceea în care se găsesc realizate toate determinațiile judicative. Însăși denumirile tradiționale confirmă faptul că *propoziția*, care a fost numită și *propositio vocalis*, adică expresia lingvistică a judecății, este *diferită de judecată*, care a fost numită și *propositio mentalis*.

O judecată determinată este *actualizarea posibilității sale logice* și presupune *trei* cerințe: 1) actualizarea *sintezelor* judicative, 2) determinarea concretă a *componentelor* judicative și 3) determinarea *funcțiilor* concrete ale componentelor judicative. Așa cum spune Alexandru Surdu, diferențiind domeniul logic de cel psihologic și gnoseologic, logica *nu produce*, ci *identifică* judecăți⁴. Prin urmare, actualizarea posibilității unei judecăți este același lucru cu identificarea unei expresii lingvistice ca reprezentând sinteza judicativă, altfel spus, ca fiind expresia care respectă principiile formale și materiale ale judecății.

Pe de altă parte, datorită faptului că limbajul natural este un limbaj complex, propozițiile judicative, adică cele prin care se exprimă o judecată, în genere enunțuri asertive, așa cum nu sunt de pildă cele optative, imperative, exclamative sau interogative, cărora nu li se poate atașa adevărul și falsul, sunt exprimate printr-un număr nedeterminat de cuvinte. Ele pot fi exprimate fie printr-un singur cuvânt,

¹ Al. Surdu, *Logică clasică și logică matematică*, București, Editura Științifică, 1971, p. 54.

² Jules Tricot (cf. J. Tricot, *Traité de logique formelle*, II-ème éd., Paris, Éd. J. Vrin, 1966, cap. II, pp. 104–105), luând ca bază cele două *Analitici*, susține că logica clasico-tradițională se interesează doar de propoziție, fiindcă nici Aristotel n-ar fi vorbit decât despre propoziție, numind-o fie λόγος ἀποφαντικός (vorbire enunțiativă) sau ἀπόφανσις (enunț), fie πρότασις (premisă) atunci când se referă la premisa unui silogism; el folosește *judecată* și *propoziție* drept termeni echivalenți, potrivit propriei sale declarații (*ibidem*, p. 105: „Nous dirons indifféremment Jugement ou Proposition”).

³ Cf. Șerban N. Nicolau, *Aspecte ale teoriei noțiunii la Aristotel*, în *Probleme de logică*, vol. XV, București, Editura Academiei, 2012, pp. 133–136.

⁴ Cf. Al. Surdu, *ibidem*.

cum este cazul propozițiilor judicative exprimate printr-un verb impersonal („Plouă”, „Fulgeră”, „Tună”), fie prin două cuvinte („Discipolul învață”, „Aristotel scrie”), fie prin trei cuvinte („Platon este filosof”, „Zeus este nemuritor”), fie prin patru cuvinte („Toți grecii sunt navigatori”), și exemplele pot continua mărindu-se numărul de cuvinte din care sunt alcătuite propozițiile judicative. Dacă numărul de cuvinte prin care se exprimă o judecată nu este important, ceea ce este cu adevărat important este faptul că toate enunțurile judicative exprimă sub formă explicită sau implicită o sinteză judicativă, altfel spus, un gând unic⁵.

Prin urmare, dincolo de complexitatea dată de limbajul natural, exprimând un singur gând, toate aceste propoziții pot fi adevărate sau false, afirmative sau negative, precum și decompozabile până la termenii prin care se exprimă componentele judicative. În genere, propoziția judicativă este formată din *doi termeni*, pe de o parte *subiectul* și *predicatul*, numit și atribut și, pe de altă parte *verbul* sau copula. În termeni clasico-tradiționali, ansamblul subiectului și predicatului a fost considerat ca materie a propozițiilor judicative, iar verbul sau copula ca formă unificatoare⁶.

Subiectul, pe care Aristotel îl numește ὄνομα (nume, *nomen*) sau ὑποκείμενον (subiect, *subjectum*), este definit în *De interpretatione* ca o glăsuire semnificativă (φωνὴ σημαντική) potrivit nu naturii lui proprii (κατὰ τὴν αὐτῶν φύσιν), cum spune Platon în *Cratylus*⁷, ci potrivit convenției (κατὰ συνθήκην), fără referire temporală (ἄνευ χρόνου), în care nicio parte considerată separat (μηδὲν μέρος κεχωρισμένον) nu este semnificativă⁸. Definiția numelui din *Poetica* este dată în termeni asemănători, lipsind doar referirea la caracterul convențional (κατὰ συνθήκην) al acestuia⁹.

Predicatul sau atributul, numit de către Aristotel κατηγορούμενον (ceea ce este enunțat despre altul, *praedicatum*) poate fi sau nu distins de verb. În propozițiile de tipul „Socrate este muritor”, numite mai târziu *propositio (enunciatio) de tertio adjacente* sau *tertii adjacentis*, copula „este” e distinsă de predicat, sinteza judicativă și afirmația sau negația sunt explicit puse în evidență, ca și subiectul „Socrate” și predicatul „muritor”. În propozițiile de tipul „Socrate este” sau „Socrate merge”, numite *propositio (enunciatio) de secundo adjacente* sau *secundi adjacentis*, copula nu mai este distinsă de predicat, rămânând puse în evidență doar afirmația sau negația și subiectul „Socrate”¹⁰. Enunțurile de tipul *secundi adjacentis* pot

⁵ Cf. Al. Surdu, *ibidem*, p. 55.

⁶ Cf. J. Maritain, *Petite Logique*, Paris, Éd. Pierre Téqui, 1923, p. 124.

⁷ Cf. Platon, *Cratylus*, 387a1–2: „κατὰ τὴν αὐτῶν ἄρα φύσιν καὶ αἱ πράξεις πράττονται, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν δόξαν. (trad. n.: Acțiunile [între care și denumirea lucrurilor – n.n.] se fac așadar potrivit naturii lor proprii, iar nu potrivit părerii noastre); asupra disputei κατὰ φύσιν (Platon) – κατὰ συνθήκην (Aristotel) privind denumirea lucrurilor, în general cf. Platon, *Cratylus*, 385a–391a.

⁸ Cf. Aristotel, *De int.*, 2, 16a19–21: „ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου, ἧς μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον” (trad. n.: „Numele, prin urmare, este o glăsuire semnificativă potrivit convenției, fără referire la timp, în care nicio parte luată separat nu este semnificativă”).

⁹ Cf. Aristotel, *Poet.*, 20, 1457a10–12: „ὄνομα δ’ ἐστὶ φωνὴ συνθετὴ, σημαντικὴ ἄνευ χρόνου, ἧς μέρος οὐδὲν ἐστὶ καθ’ αὐτὸ σημαντικόν” (trad. n.: Numele este o glăsuire semnificativă compusă fără referire la timp, în care nicio parte nu are înțeles prin sine”).

¹⁰ Cf. J. Tricot, *Traité de logique formelle*, II-ème éd., Paris, Éd. J. Vrin, 1966, p. 107; cf. și Al. Surdu, *ibidem*, p. 55.

fi aduse la forma *tertii adjacentis* prin evidențierea copulei, a calității propoziției, afirmativă sau negativă, precum și a componentelor judicative, subiectul și predicatul, exemplele de mai sus devenind astfel „Socrate este fiind” și „Socrate este mergând”. Multe tratate de logică clasică-tradițională preferă forma *tertii adjacentis* tocmai datorită faptului că pune în evidență explicit componentele judicative. „Faptul că în logica clasică – scrie Alexandru Surdu – se acordă mai multă atenție propozițiilor *de tertio adjacente* este pe de o parte întâmplător datorită utilizării îndelungate a limbii latine, ca limbă filosofică, iar, pe de altă parte, se explică prin evidența judicativă a acestui tip de propoziție”¹¹.

Verbul, numit de către Aristotel ῥῆμα (*verbum, copula*)¹², pe lângă înțelesul său propriu, este *ceea ce semnifică în plus timpul* (τὸ προσσημαίνον χρόνον), potrivit tratatului *De interpretatione*, spre deosebire de nume (ὄνομα) care era fără referire temporală (ἄνευ χρόνου), dar la care, la fel precum în cazul numelui, nicio parte luată separat nu are înțeles (οὐ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρίς), și care statornic (ἀεί), traduce Constantin Noica¹³, este *semn al celor spuse despre altceva* (τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημείον)¹⁴. În *Poetica*, verbul este definit explicit drept o *glăsuire semnificativă compusă* (φωνὴ συνθετὴ σημαντικὴ), la fel cum era definit mai sus și numele, cu referire temporală (μετὰ χρόνου), în care, precum în cazul numelor, nicio parte nu are înțeles prin sine (οὐδὲν μέρος σημαίνει καθ' αὐτό)¹⁵. Importanța pe care Aristotel o acordă verbului în structura judecății se vede din faptul că aceasta nu poate fi concepută în afara afirmației sau negației,

¹¹ Al. Surdu, *ibidem*.

¹² În lexiconul lui Fr. Ast din sec. al XIX-lea (Fridericus Astius, *Lexicon Platonicum sive Vocum Platoniarum Index*, vol. III, II-te Aufl., Berlin, Hermann Barsdorf Verlag, 1908, pp. 233–235) termenul τὸ ῥῆμα înseamnă în general *dictum, dictio, propositio, sententia verbis expressa*, iar în gramatică înseamnă *verbum*. Lucrarea mai recentă a lui Éd. des Places vine să confirme și să întărească acest lucru. Termenul τὸ ῥῆμα are în dialogurile lui Platon sensul general de *cuvânt, expresie, mod de-a vorbi, frază, discurs* (cf. Éd. des Places, *Lexique de Platon*, în Platon, *Oeuvres complètes*, tome XIV, 2-e partie, Paris, Éd. Les Belles Lettres, 1964, p. 451, sensurile a–c). Pe de altă parte, atât la Aristotel, cât și la Platon (cf. *ibidem*, sensul d; ex. *Soph.*, 262c; *Crat.*, 399b), τὸ ῥῆμα exprimă actul de a califica un subiect sau calificarea care i se dă, în general tot ceea ce se enunță despre un subiect. Înțeles ca *verb*, τὸ ῥῆμα este el însuși predicat. Descompunerea aristotelică a lui în copulă și participiu (cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 46, 51b12; *Met.*, V (Δ), 7, 1017a28) nu se face decât în propozițiile *de tertio adjacente* (ex.: Socrate este muritor). În propozițiile *de secundo adjacente* (ex.: Socrate merge) τὸ ῥῆμα cu înțelesul de verb desemnează ansamblul verbului și predicatului (cf. Jules Tricot, în Aristote, *Organon I (Catégories), II (De l'interprétation)*, traduction nouvelle et notes par J. Tricot, Paris, Éd. J. Vrin, 1966, p. 81, n. 1).

¹³ Cf. Aristotel, *Despre interpretare*, în vol. Ammonius, Stephanus, *Comentarii la tratatul Despre interpretare al lui Aristotel*, însoțite de textul comentat, traducere, cuvânt înainte, note și comentariu de C. Noica, București, Editura Academiei, 1971, p. 10.

¹⁴ Cf. Aristotel, *De int.*, 3, 16b6–7: „ῥῆμα δὲ ἐστὶ τὸ προσσημαίνον χρόνον, οὐ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρίς, καὶ ἔστιν αἰετῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημείον. (trad. n.: Verb este ceea ce semnifică în plus timpul, în care nicio parte luată separat nu are înțeles, și care totdeauna este semn al celor spuse despre altceva)”.

¹⁵ Cf. Aristotel, *Poet.*, 20, 1457a14–16: „ῥῆμα δὲ φωνὴ συνθετὴ, σημαντικὴ μετὰ χρόνου, ἧς οὐδὲν μέρος σημαίνει καθ' αὐτό, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ὀνομάτων. (trad. n.: Verbul este o glăsuire semnificativă compusă cu referire la timp, în care nicio parte nu are înțeles prin sine, precum este și în cazul numelor)”.

care, la rândul lor, nu pot fi concepute în afara verbului¹⁶. Din acest motiv, copula sau verbul a fost considerat elementul esențial sau forma însăși a judecării. În cazul judecăților *de tertio adjacente*, spre deosebire de cei doi termeni extremi, copula are o semnificație temporală, este *quod consignificat tempus*, cum traduce Sf. Thomas de Aquino¹⁷. Acesta pare a fi motivul pentru care Aristotel, și în urma lui scolasticii, au considerat semnificația temporală a verbului ca fiind esențială¹⁸.

Copula are, prin urmare, două funcțiuni: funcțiunea *copulativă* și funcțiunea *judicativă* sau *asertivă*. Funcțiunea *copulativă* reprezintă în mod esențial *legătura* dintre subiect și predicat, altfel spus, *sinteza* (σύνθεσις) lor, fără a implica existența. Această funcțiune se manifestă în judecățile exprimate prin propoziții de tipul *de tertio adjacente*. Funcțiunea *judicativă* sau *asertivă*, spre deosebire de funcțiunea copulativă, marchează o *existență* cel puțin posibilă, ceea ce explică din ce cauză toate verbele din propozițiile ce exprimă judecăți, așa cum s-a spus mai sus, pot fi reduse la verbul „a fi”, singurul care exprimă existența. Din această perspectivă, potrivit lui Jules Tricot, *orice propoziție este o propoziție de inerență sau existențială*¹⁹. Caracterul copulativ al verbului și posibilitatea de a reduce orice verb la verbul „a fi” sunt evidențiate de către Aristotel în *De interpretatione* și *Metafizica*, căci, afirmă el, nu diferă prin nimic a spune „omul merge (τὸ ἄνθρωπος βαδίζειν)” sau „omul este mergând (τὸ ἄνθρωπος βαδίζοντα εἶναι)”²⁰.

Date fiind, în primul rând, complexitatea limbilor naturale în genere, în al doilea rând, caracteristicile specifice limbii grecești și, în al treilea rând, particularitățile limbii lui Aristotel, pentru a pune în evidență judecățile și elementele lor componente, pe lângă teoria clasico-traditională, orice analiză logică trebuie să țină cont de toate aceste elemente. Iată câteva exemple din tratatul aristotelic *De caelo*.

¹⁶ Cf. Aristotel, *De int.*, 10, 19b12–14: „ἄνευ δὲ ῥήματος οὐδεμία κατάφασις οὐδ' ἀπόφασις: τὸ γὰρ ἔστιν ἢ ἔσται ἢ ἦν ἢ γίγνεται ἢ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, ῥήματα ἐκ τῶν κειμένων ἐστὶν προσσημαίνει γὰρ χρόνον. (trad. n.: Fără verb nu există nicio afirmație și nici negație, căci «este», sau «va fi», sau «era», sau «devine», sau toate celelalte de acest fel, sunt verbe prin cele stabilite, de vreme ce semnifică în plus timpul)”.

¹⁷ Cf. Sf. Thomas de Aquino, *In Aristotelis libros Peri hermeneias expositio*, în *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia*, iussu impensaque Leonis III, tomus primus, Roma, 1882, cap. III, lectio V, p. 23: „Verbum autem est quod consignificat tempus, cuius pars nihil extra significat, et est semper eorum, quae de altero praedicantur, nota.” (ref. la trad. *De int.*, 3, 16b6–7).

¹⁸ Cf. J. Tricot, *Traité de logique*, Paris, Éd. J. Vrin, 1966, p. 108. Potrivit lui Jules Tricot, esențialitatea caracterului temporal al verbului este exagerată, de vreme ce există judecăți exprimate prin propoziții atemporale (ex.: Suma unghiurilor unui triunghi este egală cu două unghiuri drepte). Caracterul cu adevărat esențial al copulei ar fi, conform teoriei lui, mai degrabă afirmația sau negația pe care aceasta o exprimă.

¹⁹ Cf. J. Tricot, *ibidem*.

²⁰ Cf. Aristotel, *De int.*, 12, 21b9–10: „οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἰπεῖν ἄνθρωπον βαδίζειν ἢ ἄνθρωπον βαδίζοντα εἶναι. (trad. n.: Într-adevăr, nu diferă prin nimic a spune «omul merge» și «omul este mergând».)”; *Met.*, V (Δ), 7, 1017a27–30: „οὐθὲν γὰρ διαφέρει τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνων ἐστὶν ἢ τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνει, οὐδὲ τὸ ἄνθρωπος βαδίζων ἐστὶν ἢ τέρμων τοῦ ἄνθρωπος βαδίζει ἢ τέρμει, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (trad. n.: Într-adevăr, nu diferă prin nimic «omul este sănătos» și «omul se însănătoșește», nici «omul este mergând sau tăind» și «omul merge sau taie», și la fel este deopotrivă în privința celorlalte)”.

Primul exemplu: „Într-adevăr, /spunem/^a că /toate corpurile și mărimile naturale sunt în sine mobile față de loc/^b, căci /afirmăm/^c că /natura este principiul mișcării lor/^d”²¹. Avem aici un ansamblu de patru judecăți exprimate prin patru enunțuri: (a) «spunem (λέγομεν)», (b) «toate corpurile și mărimile naturale sunt în sine mobile față de loc (πάντα τὰ φυσικὰ σώματα καὶ μεγέθη καθ’ αὐτὰ κινητὰ εἶναι κατὰ τόπον)», (c) «afirmăm (φαμέν)», (d) «natura este principiul mișcării lor (ἡ φύσις κινήσεως ἀρχὴν εἶναι αὐτοῖς)». Din cauza topicii limbii grecești, diferită de topica limbii române, ordinea celor patru enunțuri este diferită în textul original (b, a, d, c), enunțurile (a) și (c) fiind cuprinse în interiorul enunțurilor (b) și respectiv (d). Enunțurile (a) și (c) sunt compuse în ambele limbi dintr-un singur cuvânt, (a) «spunem (λέγομεν)» și (c) «afirmăm (φαμέν)», judecățile respective fiind exprimate doar prin predicatul logic, subiectul logic «noi (ἡμεῖς)» fiind subînțeles. Judecățile (a) «[noi] spunem ([ἡμεῖς] λέγομεν)» și (c) «[noi] afirmăm ([ἡμεῖς] φαμέν)» sunt judecăți de tipul *secundi adjacentis*, care însă, potrivit lui Aristotel și teoriei clasico-tradiționale, pot fi aduse la forma *tertii adjacentis*, devenind (a) «[noi] suntem spunând ([ἡμεῖς] λεγόντα ἐσμέν)» și respectiv (c) «[noi] suntem afirmând ([ἡμεῖς] φανόντα ἐσμέν)», punând în evidență subiectul subînțeles în textul aristotelic, copula și predicatul. Enunțurile (b) și (d) sunt compuse din mai multe cuvinte, al căror număr, diferit în limba greacă și limba română, are mai puțină importanța față de faptul că ele exprimă un gând unic, fiind altfel spus semnul sintezei (σύνθεσις) exprimate în aceste judecăți. În enunțul (b), «toate corpurile și mărimile naturale sunt în sine mobile față de loc (πάντα τὰ φυσικὰ σώματα καὶ μεγέθη καθ’ αὐτὰ κινητὰ εἶναι κατὰ τόπον)», se pot deosebi subiectul logic «toate corpurile și mărimile naturale (πάντα τὰ φυσικὰ σώματα καὶ μεγέθη)», predicatul logic «mobile în sine față de loc (καθ’ αὐτὰ κινητὰ κατὰ τόπον)» și copula «sunt (εἶναι)». În enunțul (d), «natura este principiul mișcării lor (ἡ φύσις κινήσεως ἀρχὴν εἶναι αὐτοῖς)», se pot pune în evidență subiectul logic «natura (ἡ φύσις)», predicatul logic «principiul mișcării lor (ἡ ἀρχὴ κινήσεως αὐτοῖς)» și copula «este (εἶναι)». Judecățile exprimate prin enunțurile (b) și (d) sunt ambele de forma *tertii adjacentis* în care se pot identifica toate elementele unei judecăți.

Al doilea exemplu: „Greu și ușor se spune în sens absolut/^a, /dar și relativ la alt lucru/^b, căci /dintre lucrurile având greutate /afirmăm/^c că /unul este mai ușor/^d, /altul mai greu/^e, /precum bronzul față de lemn/^f”²². Această frază cuprinde șase enunțuri prin care sunt exprimate șase judecăți, a căror ordine în traducerea românească conservă ordinea originalului grec: (a) «greu și ușor se spune în sens absolut (λέγεται τὸ μὲν ἀπλῶς βαρὺ καὶ κοῦφον)», (b) «dar și relativ la alt lucru (τὸ δὲ πρὸς ἕτερον)», (c) «afirmăm (φαμέν)», (d) «unul dintre lucrurile având

²¹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 268b14–16: „Πάντα γὰρ τὰ φυσικὰ σώματα καὶ μεγέθη καθ’ αὐτὰ κινητὰ /λέγομεν/^a εἶναι κατὰ τόπον/^b /τὴν γὰρ φύσιν κινήσεως ἀρχὴν εἶναι /φαμέν/^c αὐτοῖς/^d” (trad. n.).

²² Aristotel, *De caelo*, IV (Δ), 1, 308a7–9: „Λέγεται δὴ τὸ μὲν ἀπλῶς βαρὺ καὶ κοῦφον/^a, /τὸ δὲ πρὸς ἕτερον/^b /τῶν γὰρ ἐχόντων βάρος /φαμέν/^c τὸ μὲν εἶναι κουφότερον/^d, /τὸ δὲ βαρύτερον/^e, /οἷον ξύλου χαλκόν/^f” (trad. n.).

greutate este mai ușor (τῶν ἐχόντων βάρος τὸ μὲν εἶναι κουφότερον)», (e) «altul mai greu (τὸ δὲ βαρύτερον)» și (f) «precum bronzul față de lemn (οἷον ξύλου χαλκόν)». Primul enunț (a) «greu și ușor se spune în sens absolut (λέγεται τὸ μὲν ἀπλῶς βαρὺ καὶ κοῦφον)» exprimă o judecată cu subiectul logic «greu și ușor (βαρὺ καὶ κοῦφον)», predicatul logic «în sens absolut (ἀπλῶς)» și verbul «se spune (λέγεται)». Al doilea enunț (b) «dar și relativ la alt lucru (τὸ δὲ πρὸς ἕτερον)» reprezintă o judecată exprimată doar prin predicatul logic, fiind subînțelese subiectul logic, «greu și ușor (βαρὺ καὶ κοῦφον)», și verbul, «se spune (λέγεται)», aceleași ca în enunțul (a). Enunțul complet este «dar [greu și ușor se spune] și relativ la alt lucru ([λέγεται βαρὺ καὶ κοῦφον καὶ] τὸ πρὸς ἕτερον)», în care sunt evidențiate subiectul, predicatul și verbul. Al treilea enunț (c) «afirmăm (φαμέν)» arată o judecată exprimată doar prin predicatul logic, subiectul logic «noi (ἡμεῖς)» fiind subînțeles, iar enunțul complet având forma «[noi] afirmăm ([ἡμεῖς] φαμέν)». Enunțul (c) este cuprins în interiorul enunțului (d), atât în textul grec, cât și în traducerea românească²³. În al patrulea enunț (d) «unul dintre lucrurile având greutate este mai ușor (τῶν ἐχόντων βάρος τὸ μὲν εἶναι κουφότερον)» se pot distinge subiectul logic «unul dintre lucrurile având greutate (τῶν ἐχόντων βάρος τὸ μὲν)», predicatul logic «mai ușor (κουφότερον)» și copula «este (εἶναι)». Al cincilea enunț (e) «altul mai greu (τὸ δὲ βαρύτερον)» este eliptic, pe de o parte, de copula «este (εἶναι)» și, pe de altă parte, de o determinație a subiectului logic „dintre lucrurile având greutate (τῶν ἐχόντων βάρος)”. Enunțul complet subînțeles este «altul [dintre lucrurile având greutate este] mai greu ([τῶν ἐχόντων βάρος] τὸ δὲ [εἶναι] βαρύτερον)», în care avem subiectul logic «altul [dintre lucrurile având greutate] ([τῶν ἐχόντων βάρος] τὸ δέ)», predicatul logic «mai greu (βαρύτερον)» și copula «[este] ([εἶναι])». Lipsa copulei, și a verbului „a fi (εἶναι)” în general, este specifică limbii lui Aristotel din tratatele acroamative în genere și specifică limbii din tratatul *De caelo*²⁴. Al șaselea enunț (f) «precum bronzul față de lemn (οἷον ξύλου χαλκόν)» reprezintă o judecată cu subiectul logic «bronzul (χαλκός)», predicatul logic «față de lemn (ξύλου)» și eliptică de copula «este (εἶναι)». Enunțul complet ar fi «precum bronzul [este] față de lemn (οἷον ξύλου χαλκόν [εἶναι])». Dacă ultimele trei judecăți sunt de tipul *tertii adjacentis*, primele trei sunt de tipul *secundi adjacentis*.

Boethius, unul dintre cei mai importanți comentatori antici latini ai lui Aristotel, clasifică propozițiile (*orationes*) în cinci mari tipuri: propoziții de rugămintă (*oratio deprecativa*), propoziții imperative (*oratio imperativa*), propoziții interogative (*oratio interrogativa*), propoziții vocative (*oratio vocativa*) și propoziții enunțiative (*oratio enuntiativa*)²⁵. Între aceste tipuri de propoziții, cea care poate fi

²³ Traducerea din limba greacă a unui text aristotelic trebuie să asigure, în măsura în care permit mijloacele de expresie ale limbii române, transpunerea corectă a noțiunilor, de la cele simple la genurile de categorii, pe de o parte, dar și, pe de altă parte, relația acestora în cadrul judecăților. În plus, traducerea trebuie să asigure transpunerea corectă a relațiilor dintre judecăți în contextul unei argumentări, judecățile fiind parte componentă a acestora în cele mai multe cazuri.

²⁴ Cf. Șerban N. Nicolau, *Tradiția tratatului aristotelic De caelo*, în *Studii de istorie a filosofiei universale*, vol. XXI, București, Editura Academiei, 2013, p. 17.

²⁵ Cf. A. Dumitriu, *Istoria logicii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 282.

adevărată sau falsă este *propoziția enunțiativă*, numită de către Boethius *propositio paedictiva*, și care este semnul *judecății categorice*, după cum spune Aristotel, ea neimplicând nicio condiție. Considerând relația dintre judecăți și condiții, sunt deosebite *judecățile necondiționale* sau *judecățile categorice*²⁶, potrivit lui Aristotel, în care afirmația sau negația lor nu este supusă niciunei condiții, și *judecățile condiționale*, în care enunțul afirmativ sau negativ este subordonat unei condiții. Altfel spus, judecățile *categorice* sunt acele judecăți în care este exprimat un singur raport logic între subiect și predicat fără ca acest raport să fie condiționat în vreun fel, spre deosebire de judecățile condiționale. La rândul lor, acestea se pot clasifica în judecăți *ipotetice* și judecăți *disjunctive*.

Clasificarea judecăților *categorice* se poate face după mai multe criterii. Cele mai importante dintre ele sunt cele potrivit *cantității* subiectului și potrivit *calității* copulei.

Potrivit *cantității subiectului*, Aristotel clasifică judecățile în patru grupe: 1) judecăți *universale*, 2) judecăți *particulare*, 3) judecăți *nedeterminate* și 4) judecăți *singulare*. Despre primele trei feluri de judecăți se vorbește în *Analitica primă*²⁷, iar despre ultimul în tratatul *Despre interpretare*²⁸.

Judecățile *universale*, numite aici în *Analitica primă* de către Aristotel premisele universale (αἱ προτάσεις καθόλου)²⁹, sunt judecățile în care *subiectul* este considerat *în toată extensiunea sa*³⁰. Potrivit definiției lui Aristotel, judecata universală este „cea care aparține tuturor sau niciunuia (τὸ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν)»³¹. Ilustrăm judecățile universale prin câteva exemple din tratatul *De caelo*. Primul exemplu : α) „/Orice mișcare care este potrivit locului/^a, /pe care o numim deplasare/^b, /este sau rectilinie, sau circulară, sau o combinație a acestora/^a, căci /numai acestea două sunt mișcări simple/^{c»}³², unde avem trei judecăți (a, b, c). Subiectul judecății (a), «orice mișcare care este potrivit locului este sau rectilinie,

²⁶ De la κατηγορεῖν – a predica.

²⁷ Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a16–20: „πρότασις μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικὸς τινὸς κατὰ τινος. οὗτος δὲ ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει ἢ ἀδιόριστος. λέγω δὲ καθόλου μὲν τὸ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν, ἐν μέρει δὲ τὸ τινὶ ἢ μὴ τινὶ ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχειν, ἀδιόριστον δὲ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν ἄνευ τοῦ καθόλου, ἢ κατὰ μέρος, ... (trad. n.: O premisă este așadar un enunț care afirmă sau neagă ceva despre ceva. Aceasta este fie universală, fie particulară, fie nedefinită. Numesc universală pe cea care aparține tuturor sau niciunuia, particulară pe cea care aparține unora și nu altora sau nu aparține tuturor, nedefinită pe cea care aparține sau nu aparține fără indicația de universal sau de particular, ...)”.

²⁸ Cf. Aristotel, *De int.*, 7, 17a38–b3: „Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ τὰ μὲν καθόλου τῶν πραγμάτων τὰ δὲ καθ' ἕκαστον (λέγω δὲ καθόλου μὲν ὃ ἐπὶ πλείονων πέφυκε κατηγορεῖσθαι, καθ' ἕκαστον δ' ἐὶ ὃ μὴ, οἷον ἄνθρωπος μὲν τῶν καθόλου Καλλίας δὲ τῶν καθ' ἕκαστον)· ἀνάγκη δ' ἀποφαίνεσθαι ὡς ὑπάρχει τι ἢ μὴ, ὅτε μὲν τῶν καθόλου τινὶ, ὅτε δὲ τῶν καθ' ἕκαστον. (trad. n.: De vreme ce, dintre lucruri, unele sunt universale, altele sunt singulare (și numesc universale ceea ce prin natura sa este enunțat despre mai multe, iar singulare ceea ce nu este enunțat astfel, precum om aparține celor universale, iar „Callias” celor singulare), este necesar să se spună că ceva aparține sau nu, fie unuia dintre cele universale, fie unuia dintre cele singulare)”.

²⁹ Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a16.

³⁰ Cf. J. Tricot, *ibidem*, p. 112.

³¹ Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a18.

³² Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 268b17–19: „/Πᾶσα δὲ κίνησις ὅσα κατὰ τόπον/^a, /ἢν καλοῦμεν φορᾶν/^b, ἢ εὐθεῖα ἢ κύκλῳ ἢ ἐκ τούτων μικτή/^a. /ἀπλᾶ γὰρ αὐτὰ δύο μόναι/^c”.

sau circulară, sau o combinație a acestora (πάσα δὲ κίνησις ὅσα κατὰ τόπον ἢ εὐθεία ἢ κύκλω ἢ ἐκ τούτων μικτή)», este exprimat prin sintagma «mișcare care este potrivit locului (κίνησις ὅσα κατὰ τόπον)», iar «orice mișcare care este potrivit locului (πάσα κίνησις ὅσα κατὰ τόπον)» reprezintă subiectul luat în toată extensiunea lui, „orice” traducând aici pe „πάσα (toate)”. A treia judecată (c), «numai acestea două sunt simple (ἀπλοῖ ἄνται δύο μόναι)», este tot o judecată universală, în care subiectul «aceste două [mișcări] (ἄνται δύο [κινήσεις])», este luat în toată extensiunea sa prin adjectivul μόναι [κινήσεις] (singurele [mișcări]). Al doilea exemplu: β) „Într-adevăr, /toți oamenii au o anumită părere despre zei^a și /toți le atribuie zeilor locul cel mai elevat^b, ...”³³. Enunțul cuprinde două judecăți (a), «toți oamenii au o anumită părere despre zei (πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν)», și (b), «toți [oamenii] le atribuie zeilor locul cel mai elevat (πάντες [ἄνθρωποι] τὸν ἄνωτάτω τῷ θεῷ τόπον ἀποδιδόασιν)», ambele universale, având același subiect «oamenii (ἄνθρωποι)», exprimat în prima și subînțeles în cea de-a doua, considerat în toată extensiunea lui. Al treilea exemplu : γ) „În plus, /tot ceea ce crește suportă creșterea/ ...”³⁴, cuprinde o singură judecată, în care subiectul «ceea ce crește (τὸ ἀξάνόμενον)» este luat în toată extensiunea lui, «tot ceea ce crește (τὸ ἀξάνόμενον ἅπαν)». Al patrulea exemplu : δ) „... /este evident^a că /toate corpurile nu au nici ușurință, nici greutate^b ...”³⁵ cuprinde două judecăți, din care a doua (b) este o judecată universală cu subiectul «corpurile (σῶμα)» luat în toată extensiunea lui, «toate corpurile (σῶμα ἅπαν)».

Judecățile *particulare*, pe care Aristotel le numește αἰ ἐν μέρει³⁶, sunt judecățile în care subiectul este considerat doar într-o parte a extensiunii sale³⁷. Judecata particulară, în termenii lui Aristotel, este judecata „care aparține unora și nu altora sau nu aparține tuturor (τὸ τινὶ ἢ μὴ τινὶ ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχειν)»³⁸. Găsim, deopotrivă, exemple de judecăți particulare în tratatul *De caelo*. Primul exemplu : α) „Într-adevăr, /dintre lucrurile cu compunere naturală, unele sunt corpuri și mărimi^a, /altele au corp și marime^b, iar /altele sunt principiile celor care au corp și marime^c»³⁹; dacă interpretăm sintagma τῶν φύσει συνεστώτων (dintre lucrurile cu compunere naturală) drept un genitiv partitiv, ceea ce ține de specificul limbii grecești, atunci fraza cuprinde trei judecăți particulare (a, b, c), ale căror subiecte, «unele [dintre lucrurile cu compunere naturală] (τὰ μὲν [τῶν φύσει συνεστώτων])» pentru (a) și «altele [dintre lucrurile cu compunere naturală] (τὰ δὲ [τῶν φύσει συνεστώτων])» pentru (b) și (c), sunt considerate doar într-o parte a extensiunii lor. Al doilea exemplu : β) „Dintre mărimi, /cea cu o dimensiune este

³³ Aristotel, *De caelo*, I (A), 3, 270b5–6: „πάντες γὰρ ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν^a, καὶ /πάντες τὸν ἄνωτάτω τῷ θεῷ τόπον ἀποδιδόασιν^b, ...”.

³⁴ Aristotel, *De caelo*, I (A), 3, 270a23: „Ἄλλα μὴν καὶ /τὸ ἀξάνόμενον ἅπαν ἀξάνεται/...”.

³⁵ Aristotel, *De caelo*, I (A), 3, 269b19–20: „... /φανερὸν^a ὅτι /οὔτε κουφότητα οὔτε βάρος ἔχει σῶμα ἅπαν^b, ...”.

³⁶ Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a18.

³⁷ Cf. J. Tricot, *ibidem*.

³⁸ Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a19.

³⁹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 1, 268a4–6: „/τῶν γὰρ φύσει συνεστώτων τὰ μὲν ἐστὶ σῶματα καὶ μεγέθη^a /τὰ δ' ἔχει σῶμα καὶ μέγεθος^b /τὰ δ' ἀρχαὶ τῶν ἐχόντων εἰσὶν^c”.

linie/^a, /cea cu două dimensiuni este plan/^b, iar /cea cu trei dimensiuni este corp/^c;⁴⁰; la fel, dacă interpretăm pe μεγέθους (ca mărime) drept un genitiv partitiv de fapt (dintre mărimi), atunci cele trei judecăți (a, b, c) sunt judecăți particulare, ale căror subiecte, «cea cu o dimensiune [dintre mărimi] ([μεγέθους] τὸ μὲν ἐφ' ἓν)» pentru (a), «cea cu două dimensiuni [dintre mărimi] ([μεγέθους] τὸ δ' ἐπὶ δύο)» pentru (b) și «cea cu trei dimensiuni [dintre mărimi] ([μεγέθους] τὸ δ' ἐπὶ τρία)», sunt considerate doar într-o parte a extensiunii lor. Al treilea exemplu: γ) „... căci /unii cred/^a /că [Pământul] este de forma sferică/^b, /alții plată și cu o configurație în formă de tambur/^c;”⁴¹; două judecăți dintre cele trei ale acestei fraze (a, c) sunt judecăți particulare în care subiectul, «unii (τὰ μὲν)» pentru prima judecată (a) și «alții (τὰ δέ)» pentru a treia judecată (c), nu este luat în toată extensiunea lui, ci parțial.

Judecățile *nedeterminate*, numite în *Analitica primă* αἱ ἀδιόριστοι⁴², sunt judecățile în care subiectul nu are nicio indicație privitor la cantitate⁴³. „Numesc ... judecată nedeterminată – spune Aristotel – pe cea care aparține sau nu aparține fără indicația de universal sau de particular (λέγω ... ἀδιόριστον δὲ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν ἄνευ τοῦ καθόλου, ἢ κατὰ μέρος, ...)”⁴⁴. Subiectele din următoarele exemple de judecăți din tratatul *De caelo* nu au nicio indicație cantitativă, adică nicio indicație relativ la extensiunea lor, fiind, prin urmare, judecăți nedeterminate. Primul exemplu: α) „... /nu există altă deplasare contrară deplasării circulare/, ...”⁴⁵. Al doilea exemplu: β) „Cu siguranță, /este necesar ca cel puțin [corpurile] să posede o anume mișcare/, ...”⁴⁶. Al treilea exemplu: γ) „Dar /[un corp] rămâne nemișcat prin forță în locul în care se deplasează prin forță/ ...”⁴⁷. Al patrulea exemplu: δ) „... /materia [este] unică pentru toate corpurile/, /precum [este] vidul/ ...”⁴⁸.

Judecățile *singulare*, numite în *Despre interpretare* τὰ καθ' ἕκαστον⁴⁹, sunt propozițiile în care subiectul este un singur individ⁵⁰. Iată câteva exemple de judecăți singulare din tratatul *De caelo* în care subiectul este un individual. Primul exemplu: α) „/Anaxagoras nu a folosit bine acest nume, abuzând/;”⁵¹. Al doilea exemplu: β) „Prin urmare, /Empedocles a dezaprobat-o deopotrivă în acest fel/

⁴⁰ Aristotel, *De caelo*, I (A), 1, 268a7–8: „μεγέθους δὲ τὸ μὲν ἐφ' ἓν γραμμή, τὸ δ' ἐπὶ δύο ἐπίπεδον, τὸ δ' ἐπὶ τρία σῶμα.”

⁴¹ Aristotel, *De caelo*, II (B), 13, 293b33–294a1: „.../τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ^a /εἶναι σφαιροειδής/^b, /τοῖς δὲ πλατεῖα καὶ τὸ σχῆμα τυμπανοειδής/^c.”

⁴² Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a17.

⁴³ Cf. J. Tricot, *ibidem*, p. 113.

⁴⁴ Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a18–20.

⁴⁵ Aristotel, *De caelo*, I (A), 4, 270b32: „.../οὐκ ἔστι τῆ κύκλω φορά ἐναντία ἄλλῃ φορά/...”

⁴⁶ Aristotel, *De caelo*, I (A), 8, 276b26: „ἀλλὰ μὴν /ἀνάγκη γ' εἶναι τινα κίνησιν αὐτῶν/ ...”

⁴⁷ Aristotel, *De caelo*, III (Γ), 2, 300a28–29: „/βία δὲ μένει οὐ καὶ φέρεται βία/ ...”

⁴⁸ Aristotel, *De caelo*, IV (Δ), 5, 312b21: „... /μία ὕλη πάντων/, /οἶον ἢ τὸ κενόν/ ...”

⁴⁹ Cf. Aristotel, *De int.*, 7, 17a38–39.

⁵⁰ Cf. J. Tricot, *ibidem*.

⁵¹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 3, 270b24–25: „/Αναξαγόρας δὲ καταχρῆται τῷ ὀνόματι τούτῳ οὐ καλῶς/.”

spunând că ... ”⁵². Al treilea exemplu: γ) „... precum /afirmă *Empedocles*/ că se nasc sub acțiunea Philiei;”⁵³. Al patrulea exemplu: δ) „dar se întâmplă ca /centrul *Pământului*/ și centrul universului /să fie același/, ... ”⁵⁴. Al cincilea exemplu: ε) „... /pe când totdeauna este văzut ceea ce se numește *fața [Lunii]*/.”⁵⁵. Al șaselea exemplu: ζ) „... , /iar dintre astre, *singur Soarele* se pare că reușește acest lucru, răsărind și apunând/, ... ”⁵⁶.

Potrivit *calității copulei*, judecățile se împart în judecăți *afirmative* și judecăți *negative*. Una dintre definițiile pe care le dă Aristotel, definiție prin gen și diferență, afirmă că judecata, numită aici *premisea* unui silogism (πρότασις), este un *enunț* (λόγος – genul proxim) *care afirmă sau neagă ceva despre ceva* (καταφατικός ἢ ἀποφατικός τινός κατά τινος – diferența specifică)⁵⁷. Dincolo de faptul că diferența specifică din această definiție a judecății apare concentrată la una din cele trei determinații specifice («judecata este afirmativă sau negativă»), lăsând de-o parte pe celelalte două («judecată este adevărată sau falsă» și «judecata este sinteza unor componente»), ea scoate în evidență importanța deosebită pe care Aristotel o acordă acestei prime determinații. Orice judecată, potrivit lui, este sau o afirmație, sau o negație. *Afirmația* (κατάφασις), se spune în tratatul *De interpretatione*, este o *enunțare a ceva în acord cu ceva* (ἀπόφανσις τινος κατά τινος), iar *negația* (ἀπόφασις) este o *enunțare a ceva în dezacord cu ceva* (ἀπόφανσις τινος ἀπό τινος)⁵⁸. Sinteza afirmativă sau afirmația, prin urmare, rezultă din *unirea* (τὸ ὅμα) a ceva cu altceva, în timp ce sinteza negativă sau negația rezultă din *separarea* (τὸ χωρίς) a ceva de altceva. Dar și *faptul de a fi adevărat* (τὸ ἀληθεύειν) sau *faptul de a fi fals* (τὸ ψεύδεσθαι), adică *adeverirea* sau *neadeverirea*, cum traduce Constantin Noica⁵⁹, presupun deopotrivă unirea și separarea a ceva de altceva, căci, dacă se afirmă sau se neagă, atunci *se spune adevărul sau falsul* (ἀληθεύσει ἢ ψεύσεται)⁶⁰. Așa încât, o altă definiție pe care o dă Aristotel judecății în tratatul *De interpretatione*, definiție deopotrivă prin gen și diferență și în perfect acord cu cea dinainte, punând însă accentul pe cea de-a doua

⁵² Aristotel, *De caelo*, II (B), 13, 294a24–25: „διὸ /καὶ Ἐμπεδοκλῆς οὕτως ἐπέπληξεν/, εἰπὼν ὡς ... ”.

⁵³ Aristotel, *De caelo*, III (Γ), 2, 300b29–30: „... καθάπερ /Ἐμπεδοκλῆς φησὶ/ γίνεσθαι ἐπὶ τῆς φιλότητος”.

⁵⁴ Aristotel, *De caelo*, II (B), 14, 296b15–16: „συμβέβηκε δὲ /ταὐτὸ μέσον εἶναι τῆς γῆς/ καὶ τοῦ παντός”.

⁵⁵ Aristotel, *De caelo*, II (B), 8, 290a26–27: „... /τῆς δὲ σελήνης ἀεὶ δῆλον ἐστὶ τὸ καλούμενον πρόσωπον/”.

⁵⁶ Aristotel, *De caelo*, II (B), 8, 290a14–15: „... /μόνος δὲ δοκεῖ τῶν ἄστρον ὁ ἥλιος τοῦτο δρᾶν ἀνατέλλων καὶ δύνων/, ... ”.

⁵⁷ Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 1, 24a16–17.

⁵⁸ Aristotel, *De int.*, 6, 17a25–26: „κατάφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος κατά τινος. ἀπόφασις δὲ ἐστὶν ἀπόφανσις τινος ἀπό τινος (trad. n.: O afirmație este o enunțare a ceva în acord cu ceva. O negație, însă, este o enunțare a ceva în dezacord cu ceva).”.

⁵⁹ Cf. Ammonius, Stephanus, *Comentarii la tratatul Despre interpretare al lui Aristotel*, însoțite de textul comentat, traducere, cuvânt înainte, note și comentarii de C. Noica, București, Editura Academiei, 1971, p. 11.

⁶⁰ Cf. Aristotel, *Met.*, IV (Γ), 7, 1011b27–28.

determinație a judecății, afirmă că aceasta este *discursul* (λόγος – genul proxim) *căruia îi aparține faptul de a fi adevărat sau fals* (ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει – diferența specifică)⁶¹.

Din combinarea celor două criterii de clasificare a judecăților, cel al cantității (judecăți universale și judecăți particulare) și cel al calității (judecăți afirmative și judecăți negative), se obțin în logica tradițională *patru* clase de judecăți: 1) judecățile *universale afirmative* (A), 2) judecățile *universale negative* (E), 3) judecățile *particulare afirmative* (I) și 4) judecățile *particulare negative* (O). Notațiile tradiționale A și I pentru judecata universală afirmativă (*universalis affirmatio*) și respectiv judecata particulară afirmativă (*particularis affirmatio*) provin din latinescul *Affirmo* (eu afirm), iar notațiile E și O pentru judecata universală negativă (*universalis negatio*) și respectiv judecata particulară negativă (*particularis negatio*) provin din latinescul *nEgO* (eu neg)⁶². Aceste patru tipuri de judecăți (A, E, I, O) au fost așezate într-o schemă de către Boethius în *Introductio ad syllogismos categoricos*, introducerea la tratatul său *De syllogismo categoricos*. Schema, numită *pătratul lui Boethius* sau *pătratul opozițiilor*, pune în evidență opoziția judecăților. Între *universala afirmativă* (A) și *universala negativă* (E), care se spun *contrare* (*contrariae*), există un *raport de contrariedade* exprimat astfel: *hae tum dividunt verum et falsum tum falsae sunt utraeque verae numquam* (uneori acestea despart adevărul și falsul, alteori sunt false și una și alta, dar adevărate amândouă nu sunt niciodată). Între *particulara afirmativă* (I) și *particulara negativă* (O), care se spun *subcontrare* (*subcontrariae*), există un *raport de subcontrariedade* exprimat astfel: *hae tum dividunt verum et falsum tum verae sunt utraeque falsae numquam* (uneori acestea despart adevărul și falsul, alteori sunt adevărate și una și alta, dar false amândouă nu sunt niciodată). Între *universala afirmativă* (A) și *particulara afirmativă* (I), și deopotrivă între *universala negativă* (E) și *particulara negativă* (O), care se spun *subalterne* (*subalternae*), există un *raport de subalternare* exprimat prin: *vera universali vera est particularis sed non convertitur* (din adevărul universal rezultă că particulara este adevărată, dar nu se convertesc) și *falsa particulari falsa est universalis sed non convertitur* (din falsul particular rezultă că universală este falsă, dar nu se convertesc). Între *universala afirmativă* (A) și *particulara negativă* (O), pe de o parte, și între *universala negativă* (E) și *particulara afirmativă* (I), pe de altă parte, care se numesc *contradictorii* (*contradictoriae*), există un *raport de contradictorialitate* exprimat astfel: *hae semper dividunt verum et falsum* (acestea despart totdeauna adevărul și falsul)⁶³.

În tratatul aristotelic *De caelo* există exemple din toate cele patru tipuri de judecăți. 1) Judecăți *afirmative universale* (A): α „... toate corpurile (...) sunt în sine mobile față de loc ...”⁶⁴; β „... toate [liniile] au ceva în afara lor ...”⁶⁵;

⁶¹ Cf. Aristotel, *De int.*, 4, 17a1–3: „ἔστι δὲ λόγος ... ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει (trad. n.: „Judecata este ... discursul căruia îi aparține faptul de a fi adevărat sau fals;)”.

⁶² Cf. L. Liard, *Logique*, Paris, Éd. G. Masson, 1884, p. 25; cf. J. Tricot, *ibidem*, p. 124.

⁶³ Cf. A. Dumitriu, *Istoria logicii*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, pp. 282–283.

⁶⁴ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 268b14–15: „πάντα (...) τὰ φυσικὰ σώματα (...) καθ' αὐτὰ κινητὰ (...) εἶναι κατὰ τόπον, ...”.

γ) „Într-adevăr, toate câte se mișcă prin ele însele produc zgomot și frecare;”⁶⁶.
 2) Judecăți *negative universale* (E): α) „... toate lucrurile (...) nu se deosebesc unele de altele după formă ...”⁶⁷; β) „... niciun corp nu este ca atare ușor sau greu, ...”⁶⁸.
 Judecăți *particulare afirmative* (I): α) „... un lucru are un singur contrar ...”⁶⁹; β) „... perfectul este superior prin natură imperfectului ...”⁷⁰; γ) „... deplasarea corpurilor compuse pare a fi determinată de corpul care predomină în compunerea celor simple.”⁷¹.
 Judecăți *particulare negative* (O): α) „... natura nu creează nimic nerațional, nici inutil, ...”⁷².

Pe lângă judecățile afirmative și negative, deși nu le tratează în mod explicit, Aristotel pare a admite și existența judecăților *nedefinite*, de vreme ce, așa cum spune în tratatul *Despre interpretare*⁷³, negația οὐκ poate însoți fie copula, fie subiectul, fie predicatul. Judecățile nedefinite sunt acele judecăți în care negația nu este pusă copulei, ci predicatului⁷⁴. În *Analitica primă*, unde recunoaște implicit existența numelor nedefinite (ἄοριστον ὄνομα)⁷⁵, Aristotel face deosebirea dintre *un atribut determinat negat* (nu este A), „a nu fi acesta (τὸ μὴ εἶναι τοῦτι)”, și *un atribut nedeterminat afirmat* (este non-A), „a fi ne-acesta (εἶναι μὴ τοῦτο)”, precum este, cu exemplul lui, deosebirea dintre „a nu fi alb (τὸ μὴ εἶναι λευκόν)” și „a fi ne-alb (εἶναι μὴ λευκόν)”.⁷⁶ Aceeași diferență există și între *un atribut determinat afirmat* (este A) și *un atribut nedeterminat negat* (nu este non-A). Aristotel vrea să spună că judecățile cu același subiect și același atribut, considerat când determinat, când nedeterminat, nu sunt în mod necesar în același timp adevărate când este înlocuit atributul determinat negat cu atributul nedeterminat afirmat sau atributul determinat afirmat cu atributul nedeterminat negat⁷⁷.

Așa cum s-a spus mai sus, *judecățile condiționale* sunt judecățile în care enunțul afirmației sau negației este subordonat unei condiții. Ele se pot clasifica în judecăți *ipotetice* și judecăți *disjunctive*.

⁶⁵ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269a22–23: „... πασῶν (...) ἐστὶ τι ἐκτός.”

⁶⁶ Aristotel, *De caelo*, II (B), 9, 291a9–10: „ὅσα μὲν γὰρ αὐτὰ φέρεται, ποιεῖ ψόφον καὶ πληγὴν.”

⁶⁷ Aristotel, *De caelo*, I (A), 1, 268a21–22: „... τὰ πάντα (...) οὐ κατὰ τὴν ἰδέαν διαφέρουσιν ἀλλήλων, ...”

⁶⁸ Aristotel, *De caelo*, I (A), 3, 269b19–20: „... οὔτε κουφότητα οὔτε βάρος ἔχει σῶμα ἅπαν.”

⁶⁹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269a10: „... ἐν ἐνὶ ἐναντίον ...”

⁷⁰ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269a19–20: „τὸ (...) τέλειον πρότερον τῆ φύσει τοῦ ἀτελοῦς, ...”

⁷¹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269a28–30: „τῶν (...) μικτῶν τὴν φορὰν ἔφαμεν εἶναι κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ μίξει τῶν ἀπλῶν.”

⁷² Aristotel, *De caelo*, II (B), 11, 291b13–15: „... ἡ δὲ φύσις οὐδὲν ἀλόγως οὐδὲ μάτην ποιεῖ, ...”

⁷³ Cf. Aristotel, *De int.*, 10, 19b14–30.

⁷⁴ Cf. J. Tricot, *ibidem*, p. 123.

⁷⁵ Cf. J. Tricot, *ibidem*.

⁷⁶ Cf. Aristotel, *An. pr.*, I (A), 46, 51b5–8.

⁷⁷ Vezi și M. Florian, în Aristotel, *Organon II. Analitica primă*, trad. și studiu introd. M. Florian, note D. Bădărău și M. Florian, București, Editura Științifică, 1958, p. 148, n. 541.

În cazul judecății *ipotetice*, aceasta este precedată de o judecată *antecedentă* care enunță condiția căreia îi este supusă judecata ipotetică, numită în acest caz judecată *consecventă*⁷⁸. Judecățile ipotetice sunt în genere de forma *dacă p atunci q*, evidențiind o relație de implicație și exprimându-se printr-un enunț implicativ. Iată câteva exemple de judecăți ipotetice din tratatul aristotelic *De caelo*. Primul exemplu: α) „/Dacă un corp diferit [de cele patru elemente cunoscute] ar fi deplasat circular contra naturii sale/^a, /atunci mișcarea lui potrivit naturii va fi alta/^b”⁷⁹, în care avem două judecăți. Prima dintre ele este judecata *antecedentă* (a), «dacă un corp diferit ar fi deplasat circular contra naturii sale (εἰ δ’ ἕτερον τι ἐστὶ σῶμα τὸ φερόμενον κύκλῳ παρὰ φύσιν)», care enunță condiția judecății *consecvente* (b), «atunci mișcarea lui potrivit naturii va fi alta (ἔσται τις αὐτοῦ ἄλλη κίνησις κατὰ φύσιν)». Al doilea exemplu: β) „/Astfel încât/^c, /dacă într-adevăr focul este deplasat circular/^a, /după cum spun unii/^b, /atunci această mișcare este la fel de opusă naturii lui ca și cea în jos/^c”⁸⁰, în care avem trei judecăți, iar relația de condiționare are loc între prima (a) și a treia (b). Prima dintre ele este judecata *antecedentă* (a), «dacă într-adevăr focul este deplasat circular (εἴπερ ἐστὶ πῦρ τὸ φερόμενον)», care condiționează pe a treia, judecata *consecventă* (c), «astfel încât atunci această mișcare este la fel de opusă naturii lui ca și cea în jos (ὥστ’ οὐδὲν ἦττον αὐτῷ παρὰ φύσιν ἢ κίνησις ἐστὶν αὐτῆ ἢ ἡ κάτω)», iar a doua (b), «după cum spun unii (καθάπερ φασὶ τινες)», este neutră în relația de condiționare. Al treilea exemplu: γ) „/Dacă, pe de altă parte, corpurile care se deplasează circular în jurul centrului se mișcă în sens opus naturii lor/^a, /atunci ar fi surprinzător și de neconceput ca această mișcare opusă naturii să fie singura continuă și eternă/^b”⁸¹, în care avem două judecăți în relație de condiționare. Prima este judecata *antecedentă* (a), «dacă, pe de altă parte, corpurile care se deplasează circular în jurul centrului se mișcă în sens opus naturii lor (εἰ δὲ παρὰ φύσιν φέρεται τὰ φερόμενα κύκλῳ τὴν πέραξ φοράν)», care condiționează a doua judecată (b), *consecventa*, «atunci ar fi surprinzător și de neconceput ca această mișcare opusă naturii să fie singura continuă și eternă (θαυμαστὸν καὶ παντελῶς ἄλογον τὸ μόνηνεῖναι συνεχῆ ταύτην τὴν κίνησιν καὶ αἰδίον, οὔσαν παρὰ φύσιν)». Al patrulea exemplu: δ) „/Dacă s-ar deplasa în sens opus naturii și această mișcare ar fi în jos/^a, /atunci mișcarea sa naturală ar fi în sus/^b, iar /dacă mișcarea opusă naturii ar fi în sus/^c, /atunci ar fi naturală mișcarea în jos/^d”⁸², în care avem patru judecăți aflate în relație de condiționare, astfel încât (a) condiționează pe (b) și (c) condiționează pe (d). Prima judecată *antecedentă*

⁷⁸ Cf. L. Liard, *Logique*, Paris, Éd. G. Masson, 1884, p. 26.

⁷⁹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269a15–17: „/Εἰ δ’ ἕτερον τι ἐστὶ σῶμα τὸ φερόμενον κύκλῳ παρὰ φύσιν/^a, /ἔσται τις αὐτοῦ ἄλλη κίνησις κατὰ φύσιν/^b”.

⁸⁰ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269b10–12: „/Ὅστ’/^c /εἴπερ ἐστὶ πῦρ τὸ φερόμενον/^a, /καθάπερ φασὶ τινες/^b, /οὐδὲν ἦττον αὐτῷ παρὰ φύσιν ἢ κίνησις ἐστὶν αὐτῆ ἢ ἡ κάτω/^c”.

⁸¹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269b6–9: „/Εἰ δὲ παρὰ φύσιν φέρεται τὰ φερόμενα κύκλῳ τὴν πέραξ φοράν/^a, /θαυμαστὸν καὶ παντελῶς ἄλογον τὸ μόνηνεῖναι συνεχῆ ταύτην τὴν κίνησιν καὶ αἰδίον, οὔσαν παρὰ φύσιν/^b”.

⁸² Aristotel, *De caelo*, I (A), 3, 269b35–270a2: „/Παρὰ φύσιν δ’ ἐνεχθέντος, εἰ μὲν ἡ κάτω παρὰ φύσιν/^a, /ἡ ἄνω ἔσται κατὰ φύσιν/^b, /εἰ δ’ ἡ ἄνω παρὰ φύσιν/^c, /ἡ κάτω κατὰ φύσιν/^d”.

este (a), «dacă s-ar deplasa în sens opus naturii și această mișcare ar fi în jos (παρὰ φύσιν δ' ἐνεχθέντος, εἰ μὲν ἢ κάτω παρὰ φύσιν)», condiționând judecata *consecventă* (b), «atunci mișcarea sa naturală ar fi în sus (ἢ ἄνω ἔσται κατὰ φύσιν)». A doua judecată *antecedentă* este (c), «dacă mișcarea opusă naturii ar fi în sus (εἰ δ' ἢ ἄνω παρὰ φύσιν)», care condiționează a doua judecată *consecventă* (d), «atunci ar fi naturală mișcarea în jos (ἢ κάτω κατὰ φύσιν)».

În cazul judecății *disjunctive*, despre același subiect sunt enunțate predicate oprite care pot fi afirmate în anumite condiții date⁸³. Judecățile disjunctive sunt în genere de forma *S este P₁ sau P₂*⁸⁴. Aristotel folosește adesea acest tip de judecăți în tratatele sale acroamatice și vom ilustra prin câteva exemple din tratatul de fizică *De caelo*. Primul exemplu: α) „... orice mișcare este sau potrivit naturii sau contra naturii ...”⁸⁵, este un exemplu de disjuncție exclusivă cu două predicate de forma «S este sau P₁ sau P₂». Disjuncția este exclusivă în sensul că «S (orice mișcare – πᾶσα κίνησις) nu poate fi decât P₁ (potrivit naturii – κατὰ φύσιν) sau P₂ (contra naturii – παρὰ φύσιν)», ceea ce este echivalent cu «S (orice mișcare – πᾶσα κίνησις) este P₁ (potrivit naturii – κατὰ φύσιν) sau S (orice mișcare – πᾶσα κίνησις) este P₂ (contra naturii – παρὰ φύσιν)»⁸⁶. Al doilea exemplu: β) „/Orice mișcare potrivit cu locul/^a, /pe care o numim deplasare/^b, /este sau rectilinie sau circulară sau o combinație a acestora/^a, ...”⁸⁷ unde avem două judecăți. Prima dintre ele (a) este un exemplu de disjuncție exclusivă cu trei predicate, „orice mișcare potrivit cu locul ... este sau rectilinie sau circulară sau o combinație a acestora (πᾶσα δὲ κίνησις ὅσα κατὰ τόπον ... ἢ εὐθεία ἢ κύκλω ἢ ἐκ τούτων μικτή)”, de forma «S este sau P₁ sau P₂ sau P₃». Disjuncția este exclusivă în sensul că «S (orice mișcare potrivit cu locul – πᾶσα κίνησις ὅσα κατὰ τόπον) nu poate fi decât P₁ (rectilinie - εὐθεία) sau P₂ (circulară - κύκλω) sau P₃ (o combinație a acestora – ἐκ τούτων μικτή)», ceea ce este echivalent cu «S (orice mișcare potrivit cu locul – πᾶσα κίνησις ὅσα κατὰ τόπον) este P₁ (rectilinie – εὐθεία) sau S (orice mișcare potrivit cu locul – πᾶσα κίνησις ὅσα κατὰ τόπον) este P₂ (circulară – κύκλω) sau S (orice mișcare potrivit cu locul – πᾶσα κίνησις ὅσα κατὰ τόπον) este P₃ (o combinație a acestora – ἐκ τούτων μικτή)». Al treilea exemplu: γ) „De aceea, cu necesitate, orice deplasare simplă trebuie să fie sau de la centru sau spre centru sau în jurul centrului”⁸⁸, este un exemplu de disjuncție exclusivă cu trei predicate, de

⁸³ Cf. L. Liard, *ibidem*.

⁸⁴ Pentru judecățile disjunctive este adevărată *legea* următoare: unii S sunt P₁ sau P₂ ≡ unii S sunt P₁ sau unii S sunt P₂; formularea corespunzătoare pentru judecăți universale nu este adevărată: toți S sunt P₁ sau P₂ ≡ toți S sunt P₁ sau toți S sunt P₂ (cf. Gh. Enescu, *Dicționar de logică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 93).

⁸⁵ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 269a32–33: „... πασᾶν εἶναι κίνησιν ἢ κατὰ φύσιν ἢ παρὰ φύσιν ...”.

⁸⁶ Traducerea lui πασᾶν εἶναι κίνεσιν prin „toate mișcarile sunt” este incorectă gramatical și greșită logic. Observația este valabilă și pentru πᾶσα δὲ κίνησις ὅσα κατὰ τόπον (orice mișcare potrivit cu locul) din exemplul următor (vezi *supra*, n. 84).

⁸⁷ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 268b17–18: „/Πᾶσα δὲ κίνησις ὅσα κατὰ τόπον/^a, /ἢν καλοῦμεν φοράν/^b, /ἢ εὐθεία ἢ κύκλω ἢ ἐκ τούτων μικτή/^a”.

⁸⁸ Aristotel, *De caelo*, I (A), 2, 268b22–24: „Ὡστ' ἀνάγκη πᾶσαν εἶναι τὴν ἀπλῆν φορᾶν τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου, τὴν δ' ἐπὶ τὸ μέσον, τὴν δὲ περὶ τὸ μέσον.”.

forma «S este sau P₁ sau P₂ sau P₃». Cu alte cuvinte, «S (orice deplasare simplă – πᾶσαν τὴν ἀπλήν φορᾶν) este sau P₁ (de la centru – ἀπὸ τοῦ μέσου) sau P₂ (spre centru – ἐπὶ τὸ μέσον) sau P₃ (în jurul centrului – περὶ τὸ μέσον)», ceea ce este echivalent cu «S (orice deplasare simplă – πᾶσαν τὴν ἀπλήν φορᾶν) este P₁ (de la centru – ἀπὸ τοῦ μέσου) sau S (orice deplasare simplă – πᾶσαν τὴν ἀπλήν φορᾶν) este P₂ (spre centru – ἐπὶ τὸ μέσον) sau S (orice deplasare simplă – πᾶσαν τὴν ἀπλήν φορᾶν) este P₃ (în jurul centrului – περὶ τὸ μέσον)». Al patrulea exemplu: δ) „/Să spunem după cele stabilite mai sus/^a /dacă [cerul] este negenerat sau generat/^b și /dacă [cerul] este indestructibil sau destructibil/^c, ... ”⁸⁹, cuprinde trei enunțuri, dintre care ultimele două (b, c) sunt expresia unor judecăți disjunctive cu două predicate de tipul «S este P₁ sau P₂», în ambele subiectul logic S (cerul – οὐρανός) fiind subînțeles. Judecata disjunctivă (b), «S ([cerul – οὐρανός]) este P₁ (negenerat – ἀγέννητος) sau P₂ (generat – γενητός)», este echivalentă cu «S ([cerul – οὐρανός]) este P₁ (negenerat – ἀγέννητος) sau S ([cerul – οὐρανός]) este P₂ (generat – γενητός)». Judecata disjunctivă (c), «S ([cerul – οὐρανός]) este P₁ (indestructibil – ἄφθαρτος) sau P₂ (destructibil – φθαρτός)», este echivalentă cu «S ([cerul – οὐρανός]) este P₁ (indestructibil – ἄφθαρτος) sau S ([cerul – οὐρανός]) este P₂ (destructibil – φθαρτός)».

S-a arătat mai sus că expresia lingvistică a unei judecăți este o anumită propoziție sau un anumit enunț, care constituie semnul oral sau scris al acesteia, precum și faptul că nu orice propoziție sau enunț este expresia unei judecăți, ci numai aceea în care se găsesc realizate toate determinațiile judicative.

Cu toate că, în genere, enunțul unei judecăți «S este P» este asemănător cu enunțul definiției prin gen și diferență, «S este P cu diferența M», potrivit teoriei clasice aristotelice, enunțurile de tip definiții nu pot constitui expresia unei judecăți cel puțin din cauza următoarelor cinci argumente. În primul rând, definiția se referă la esență și substanță, care constituie obiectul său, în timp ce judecata presupune definită esența și substanța⁹⁰. În al doilea rând, într-o judecată un predicat este enunțat despre un subiect sau este atribuit unui subiect, pe când într-o definiție nu există raport de atribuire sau enunțare a genului despre diferență sau a diferenței despre gen⁹¹. În al treilea rând, într-o definiție este dezvăluită esența unui subiect, ceea ce este diferit de a arăta ca într-o judecată că un atribut aparține unui subiect⁹². În al patrulea rând, în genere definiția se referă la substanță, în timp ce judecata se referă la atribute, fie ele esențiale, fie accidentale⁹³. În al cincilea rând, definiția esenței este totdeauna universală și afirmativă, în timp ce judecățile, așa cum s-a văzut, nu sunt doar universale și afirmative. Prin judecată se cunoaște atributul, care poate fi afirmat sau negat despre un subiect, atribut care poate fi dintre cele esențiale sau dintre cele accidentale⁹⁴.

⁸⁹ Aristotel, *De caelo*, I (A), 10, 279b4–5: „/Τούτων δὲ διορισμένων λέγωμεν μετὰ ταῦτα/^a /πότερον ἀγέννητος ἢ γενητός/^b καὶ /ἄφθαρτος ἢ φθαρτός/^c, ... ”.

⁹⁰ Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 3, 90b30–32.

⁹¹ Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 3, 90b33–35.

⁹² Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 3, 90b38–91a3.

⁹³ Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 3, 90b16–17.

⁹⁴ Cf. Aristotel, *An. post.*, II (B), 3, 90b3–12.

